

УДК: 94(477+47):341.222«1923/1928»

DOI: 10.26661/swfh-2019-52-021

Встановлення російсько-українського кордону в 1923 – 1928 рр.

В. В. Сокирська

*Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
vlada.sokirskaya@ukr.net*

Ключові слова: РСФРР, УСРР, адміністративно-територіальна комісія, Союзна комісія, врегулювання кордонів.

У статті аналізуються відносини між РСФРР і УСРР у сфері адміністративно-територіального устрою. Показано особливості здійснення російської радянської політики щодо визначення російсько-українського кордону 1923–1928 рр. Охарактеризовано діяльність державних комісій з врегулювання кордону між РСФРР і УСРР 1920-х рр. Доведено, що при визначенні російсько-українського кордону не було дотримано етнографічного принципу, економічної доцільності та не враховано клопотань населення.

The Establishment of Russian-Ukrainian Border in 1923 – 1928

V. V. Sokyrska

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

Key words: RSFSR, Ukrainian SSR, administrative-territorial commission, Union commission, border management.

The article deals with the analysis of relations between the RSFSR and the Ukrainian SSR in administrative-territorial structure field. Specificities of Russian Soviet policy regarding to defining the Russian-Ukrainian boundaries in 1923-1928 are presented. Filing requests from the public about the redrawing of borders between the RSFSR and the Ukrainian SSR continued until 1924, therefore administrative and territorial commissions were established by CEC USSR, Union Republics CEC and the county executive committees for the border management. The activity of the boundaries between the RSFSR and the Ukrainian SSR in the 1920s settlement state commissions were analyzed. It was noted that Ukraine had highlighted the problem of the accession Kuban, the Black Sea region, the South Kursk region, the South Voronezh region, the West Don region with a predominantly Ukrainian population to the Ukrainian SSR during that period. It is proved that the Ukrainian project of state borders between the Ukrainian SSR and the RSFR regulation had a significant scientific justification, relied on population requests, the ethnographic principle, economic preconditions and ease of administration.

Contradictions that arose between representatives of the RSFSR and the Ukrainian SSR during the activities of the Union Commission did not allow to solve the territorial issue. In determining the Russian-Ukrainian border the ethnographic principle, economic expediency, the population requests were not considered.

More than 2 millions of Ukrainians located compactly on the lands of Kursk, Voronezh provinces and the North Caucasus region of the USSR remained outside of the Ukrainian SSR. Consequently, as of today, the ethnic borders of the Ukrainian people do not coincide with administrative boundaries of Ukraine.

Сучасний стан російсько-українських відносин та ключова роль кордону у цьому процесі вимагають повернення до детального вивчення проблем його становлення у 1920-х рр. Особливість ситуації полягала в тому, що друга половина 1922 р. – перша половина 1923 р. позначена завершенням гри з боку радянської Росії в національні держави, об'єднанням радянських республік і формуванням єдиної союзної держави. Комуністична партія (більшовиків) України очолила в республіці рух за

утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Військово-господарський і дипломатичний союз між РСФРР і радянськими республіками 1919–1920 рр. був доповнений політичним. Згідно з Декларацією і Договором про утворення Союзу РСР, які пізніше лягли в основу першої Конституції СРСР 1924 р., союзні радянські республіки проголошувалися формально суверенними державами, що мають свою територію, громадянство, державні органи і правову систему.

У 1922 р. почався поступовий процес ліквідації старих губерній та повітів і створення на їх основі округів. Спершу в Україні передбачалося утворити дві області – Південно-Західну і Південну гірничо-промислового. При цьому до України повинні були відійти Крим і Ростов. Однак влада України тоді вирішила відмовитися від такого плану, оскільки це «розмивало» кордони республіки і порушувало її державну цілісність [1, с. 91].

Здавалося б, питання кордонів між республіками в умовах існування єдиної держави переходило з загальнополітичного в суто адміністративний аспект. Однак насправді це було не так, адже юридично за всіма радянськими республіками зберігалось право виходу зі складу СРСР. Тому адміністративні кордони могли (як це і сталося 1991 р.) перетворитися на державні.

Метою цієї статті є показати особливості російської радянської політики у визначенні російсько-українського кордону 1923–1928 рр. Чимало конфліктних ситуацій залишилися без відповіді та наукового пояснення. У дослідженні цієї проблеми будемо констатувати відсутність історіографічної дискусії. Вивченням окресленої проблеми переймалася незначна кількість українських науковців доби незалежності. Однією з перших і найбільш узагальнених праць можна назвати дослідження В. Боєчка, О. Ганжі, Б. Захарчука [5]. Окремі аспекти проблеми аналізуються у працях Б. Білик [2], В. Кузьменка [10], Т. Бикової [3], Я. Верменич [6], Г. Єфіменка [9], М. Дмитрієнко [7], М. Дністрянського [8], В. Сергійчука [11].

Сучасна російська історіографія характеризується браком наукових досліджень, які б на основі нових методологічних підходів вивчали б проблему становлення російсько-українського кордону 1920-х рр. До праць, що побіжно зачіпають цю тему відносимо дослідження О. Борисьонка [4].

Важливим чинником впливу на ставлення Кремля до проблеми кордонів між радянськими республіками першої половини 1920-х рр. стало міжнародне становище. Компартиїні керівники намагалися продемонструвати міжнародній спільноті справедливе розв'язання національного питання, що так голосно декларувалося радянською владою. При цьому наголошувалося, особливо в перші роки існування СРСР, що Союз є зразком майбутнього комуністичного світу. Водночас, в агітаційно-масовій роботі постійно наголошувалося на виключно добровільному об'єднанні радянських республік і що всі ці національні республіки є навіть незалежними державами. Принцип, за яким мало бути вирішене національне питання в

СРСР, мав стати зразком для наслідування в усьому світі. Тому питання визначення кордонів між республіками мало більше політичний, ніж адміністративний характер [12, с. 236].

У 1923 р. Кремль оголосив про необхідність коренізації республіканського партійного і державного апарату з метою зміцнення влади на місцях і контролю за ситуацією в республіках. В Україні цей курс отримав назву «українізації». Коренізація мала стати свого роду «компенсацією» республіканським лідерам за підтримку ідеї створення Союзу і демонструвала шляхи вирішення національного питання в СРСР. Коренізація у поєднанні з адміністративно-територіальною реформою поставили на порядок денний питання про корегування міжреспубліканських кордонів. Український Раднарком вирішив скористатися ситуацією, розробив і надав до ЦВК СРСР проект врегулювання державних кордонів УСРР, в основу якого було покладено етнографічний принцип, як ключовий, корегований відповідними господарськими передумовами, зручністю адміністрування та клопотаннями населення.

Українською стороною перед ЦВК РСФРР піднімалося питання про приєднання до республіки повітів і волостей у прикордонних з УСРР Курській і Воронежській губерніях з переважаючим українським населенням. Йшлося про приєднання до УСРР повітів та волостей Курської губернії з чисельністю населення 807,2 тис. осіб (у т. ч. українців 484,8 тис., 60%), а також повітів і волостей Воронежської губернії з чисельністю населення 1 млн. 243,8 тис. осіб (у т. ч. українців – 930,9 тис., 74,9%) [13, арк. 6].

Проведення політики «українізації» підбурювало населення до більш активних дій у питанні приєднання територій Кубані, Чорноморщини, Південної Курщини, Південної Воронежчини, Західної Донщини з переважаючим українським населенням до УСРР. Мешканці вказаних територій обурювалися русифікаторською політикою тамтешньої влади щодо етнічних українців. Уряд РСФРР впродовж десяти років після більшовицької революції не змінив ситуацію у ставленні до українських національних меншин [14, арк. 7]. ВУЦВК надсилав клопотання українського населення цих регіонів до ВЦВК та Ради національностей.

Другим, не менш важливим, у процесі роботи з врегулювання державного кордону, моментом, стали економічні передумови. Цілком беззаперечним був факт економічного і культурного тяжіння низки прикордонних з УСРР повітів Курської губернії і, особливо, Білгородського повіту до більш потужних і ближче розташованих гос-

подарських центрів УСРР. Інтереси цукрової промисловості також ставили на порядок денний питання про необхідність зміни існуючих адміністративних кордонів, які відокремлювали заводи південної групи цукрової промисловості Курської губернії від районів постачання сировиною. Означені зміни повинні були здійснитися за рахунок території РСФРР, щоб тим самим мати можливість створити в межах УСРР єдиний і потужний центр цукрової промисловості. Доцільність і необхідність розгляду цих питань саме в такому ракурсі підтверджувалася також і Правлінням Цукротресту РСФРР.

В Україні розгорнулася значна підготовча робота до майбутніх переговорів, яку координував Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет та створена при ньому Центральна адміністративно-територіальна комісія на чолі з М. Черлюнчакевичем, а також комісія Держплану УСРР на чолі з заступником голови М. Полозом [15, арк. 17].

Реформування адміністративно-територіально-го устрою України в 1920-х рр. мало у своїй основі досить серйозне наукове обґрунтування. У роботі ЦАТК брали участь видатні науковці – історики та економісти, серед яких Д. Багалій, М. Грушевський, М. Гуревич та Є. Євтіхєв. 13 квітня 1924 р. було проведено обстеження прикордонної смуги між УСРР, РСФРР та БСРР. Це завдання виконав Держплан УСРР, який досліджував стан розвитку економіки в прикордонній смузі, виявив процеси економічного тяжіння населення до тих чи інших промислових центрів. За дорученням голови ВУЦВК Г. Петровського вчені-історики М. Грушевський і Д. Багалій підготували історичні довідки, у яких розкрили процеси заселення Лівобережжя та Слобідської України, накреслили ареали розселення українців, починаючи від монголо-татарської навали й до кінця XIX ст. Зокрема, Д. Багалій на підставі дослідження мовної спільності населення доводив, що кордон між Україною та Росією проходив через Курську губернію, включаючи місто Суджу і південну частину Суджанського повіту, через Грайворонський, Білгородський, Корочанський повіти (за винятком їхньої північної частини), Ново-Оскольський повіт. У Воронежській губернії, на його думку, були Валуйський, Бірючінський, Острозький, Богучарський, більша частина Коротякського повіту [16, арк. 52–54].

Історик М. Грушевський, дослідивши міграційно-колонізаційні процеси, показав, що протягом XVII–XIX ст. українці компактною масою заселили територію аж до правого берега ріки Дон, все Азовське узбережжя та степовий Крим. У підсумку М. Грушевський зазначав: «Утворилася

величезна, надзвичайно однорідна за мовою і в етнографічному відношенні область так звано-го Південно-Східного українського наріччя, яка виявляє місцями понад 80% українського населення і з точки зору економічної та культурної представляє собою надзвичайно цільну область (край)» [16, арк. 55–58].

У результаті всієї підготовчої роботи в державних органах України було розроблено «Український проект врегулювання державних кордонів між УСРР, РСФРР, БСРР», в основу якого лягли клопотання населення, етнографічний принцип, господарські передумови та зручність адміністрування. За цим проектом до складу УСРР підлягали передачі: незначна частина Мінської губернії БСРР на правому березі річки Словечна, Семенівська волость Новозибківського повіту Гомельської губернії, села Зноб-Трубчевського повіту, вісім населених пунктів Севського повіту Брянської губернії. З Курської губернії належало повернути Україні одинадцять волостей Путивльського повіту, шість волостей Рильського повіту, частину Суджанського повіту, весь Грайворонський повіт за винятком двох волостей, Пемську волость Обоянського повіту, весь Білгородський повіт, більшу частину волостей Корочанського повіту і вісім волостей Ново-Оскольського повіту. Воронежській губернії пропонувалося передати до складу УСРР Валуйський повіт, Богуславський повіт, північно-західну та південно-західну частину Калачівського повітів. У цілому передбачалося повернути Україні територію з населенням в 2 млн. 051 тис. осіб, з яких 69% були українцями. У середньому ж по повітах число українського населення становило від 51 до 100 % [17, арк. 2–3, 20].

Загалом, згідно українського проекту, до складу УСРР належало включити частину території Курської і Воронежської губерній РСФРР. Ці території, що об'єднували 5 повітів повністю і 9 – частково, охоплювали територію близько 35 тис. кв. верст [18, арк. 5–6].

Надходження клопотань від населення про перегляд кордону між РСФРР і УСРР тривало аж до 1924 р., тому для врегулювання кордонів при ЦВК СРСР, ЦВК союзних республік та губернських виконавчих комітетах були створені адміністративно-територіальні комісії. 11 квітня 1924 р. Президія ЦВК СРСР видала постанову про створення спеціальної Союзної комісії з врегулювання кордонів між РСФРР, УСРР і БСРР на чолі з головою ЦВК Білоруської СРР О. Черв'яковим. До складу Комісії увійшли по два представники від УСРР, РСФРР та БСРР. Всеросійський ЦВК представляли О. Белобородов і М. Лацис, а Всеукраїнський ЦВК

– М. Полоз та П. Буценко [19, арк. 170]. Головна проблема, з якою довелося зіткнутися Союзній комісії з самого початку роботи – відсутність чіткого розуміння формулювання «врегулювання кордонів». Тому, в основу розв'язання вказаного питання постановою від 1 травня 1924 р. Комісія поклала етнографічний принцип, що корегувався умовами економічного розвитку, якщо такі були чітко вираженими і обумовлювали економічне тяжіння у той чи інший бік територій, суб'єктів господарювання, а також зручність управління стосовно дрібних адміністративних одиниць: волостей, сільських рад і окремих сіл [20, арк. 38].

1 липня 1924 р. відбулося перше засідання Союзної комісії [18, арк. 2]. Предметом обговорення став проект, затверджений українським урядом і презентований представниками УСРР в Комісії М. Полозом та А. Буценком [21, арк. 14]. Дані про чисельність і співвідношення українського і російського населення в прикордонних областях надавали супереччі національного забарвлення.

Союзна комісія з врегулювання державного кордону, розглянувши проект і ознайомившись із наданими УСРР матеріалами, прийняла цей проект за основу своєї роботи. Принаймні, так зазначалося у постанові її першого засідання. Направленість роботи першого засідання давала впевненість у тому, що остаточне розв'язання питання з врегулювання кордонів буде здійснено без будь-яких ускладнень.

Представники української сторони у Союзній комісії наївно вважали, що покладений в основу всієї вищезазначеної справи етнографічний принцип, скоректований економічними чинниками, спонукатиме росіян до позитивного вирішення цього питання. У своїх сподіваннях керувалися постановою XII з'їзду РКП(б) з національного питання, свято вірили у справедливу ленінську національну політику. Врегулювання кордонів, на думку М. Полоза і А. Буценка, не вимагало скликання спеціального міжнародного конгресу чи оголошення плебісциту. Необхідність врегулювання кордонів між соціалістичними республіками бачили в більш раціональному облаштуванні їх територій, сприянні розвитку національної культури й мови [16, арк. 31].

Перше засідання Союзної комісії давало повну впевненість у тому, що остаточне розв'язання питання з врегулювання кордонів буде досягнуто спільним погодженням сторін без ускладнень. Однак, зовсім протилежною була позиція представників РСФРР. Російська сторона, відстоюючи своє бачення у розв'язанні територіального питання, апелювала до висновків Нар-

комату фінансів та Центрального Статистичного Управління РСФРР. Неможливість справедливого розмежування територій з дотриманням лише етнографічного принципу ними пояснювалася наявністю народностей так званого «перехідного типу», що утворилися шляхом українізації російського населення і русифікації українського. Дані перепису населення 1897 р., що були використані в проекті Української СРР, на їх думку, були не переконливими, оскільки під час цього перепису реєструвалася не національність, а рідна мова, що сприймалася як розмовна. Тому рекомендували користуватися даними перепису населення 1920 р., де потрібно було вказувати саме національність. У Кремлі вважали, що у прикордонних районах Курської і Воронежської губерній спостерігалось різко виражене черезполосне розселення українців і росіян. Тому представники Росії в основі територіального поділу бачили не лише етнографічний принцип, а економічні переваги, зручності адміністрування та політичний фактор.

Наполягаючи на цій точці зору, російське керівництво бачило можливим здійснення лише часткового виправлення кордонів. За їх пропозицією, до складу УСРР варто було включити територію з населенням 236 тис. осіб, із яких 53,5 % – українці, 45,5 % – росіяни [22, арк. 12].

Економічну складову, обрану представниками УСРР за основу проекту, Наркомфін РСФРР також вважав недостатньо обґрунтованою, оскільки проект передбачав приєднання таких областей, які, на їх думку, були економічно тісно пов'язані з РСФРР і мали велике значення в народногосподарському комплексі останньої [13, арк. 8]. Інші аргументи – типу фінансування, значення ярмарків, наукової експертизи, постачання паливом, на думку російського ЦСУ, були позбавлені значення, оскільки все це з успіхом можна виробляти і за належності цих заводів до РСФРР.

Таким чином, представники УСРР і РСФРР, прийнявши за основу одні і ті ж принципи врегулювання кордонів, по-різному тлумачили їх застосування і це визначило увесь хід подальшої роботи Комісії, діяльність якої будувалася на протиріччях та неприйнятті позиції опонентів.

Комісія ЦВК СРСР з районування вирішила вивчити думку «незацікавлених» інстанцій. Для цього 17 жовтня 1924 р. у різні центральні відомства були розіслані спеціальні запити про доцільність передачі Україні частини території РСФРР. Листи отримали Центральне Статистичне Управління, Наркомзем РСФРР, Наркомпоштель, Наркомвнутторг, Хлібопродукт, Цукротрест, ВРНГ РСФРР і ВРНГ СРСР, Центросоюз і Наркомшлях.

Кілька відомств РСФРР (ВРНГ, Центросоюз, Наркомзем, Хлібопродукт) висловилися за недоцільність передання УСРР частини території РСФРР, решта відомств ухилилися від чіткої відповіді.

Для вирішення усіх питань, пов'язаних з територіальним розмежуванням між республіками, Комісія отримала вичерпні дані від Курського і Воронежського губвиконкомів, ЦСУ України і Росії. Для перевірки цих матеріалів створювалася Технічна підкомісія під головуванням представника Держплану СРСР О. Єгорова, а також П. Троїцького, що представляв РСФРР і представника українського Постпредства М. Вдовиченка. Технічна підкомісія отримала завдання перевірити суперечливість даних, представлених УСРР і Союзним Держпланом та ознайомитися з клопотаннями населення [22, арк. 12]. На засіданні 23 жовтня 1924 р. Технічна підкомісія розробила програму точного визначення лінії кордону між УСРР і РСФРР. Упродовж місяця було опрацьовано господарсько-економічні питання, перевірено етнографічний склад населення, вивірено представлений матеріал.

До листопада 1924 р. Союзна комісія з врегулювання кордонів володіла величезним матеріалом. У ході напруженої роботи було з'ясовано національний склад населення прилеглих до кордону територій і межі волостей з переважаючим українським населенням.

У той же час російською стороною було підняте питання про врегулювання кордонів між УСРР і Південно-Східною областю РСФРР, в результаті чого майже уся Шахтинська округа і значна частина Таганрозької округи відійшли до Південно-Східної області. Для встановлення нових кордонів була створена Паритетна комісія із представників Донецького губвиконкому і Південно-Східної області, які діяли паралельно з Союзною комісією, але без залучення представників українського уряду [18, арк. 8].

Усі опрацьовані Союзною комісією з врегулювання кордонів між УСРР і РСФРР матеріали та доповідь її голови О. Черв'якова від 3 грудня 1924 р. були направлені до Постійного представництва УСРР при уряді СРСР [24, арк. 14]. На розгляд Політбюро ЦК РКП(б) виносилися ті протиріччя, які з'ясувалися під час роботи Комісії з врегулювання кордонів між РСФРР і УСРР. Протиріччя ці полягали в тому, що представники РСФРР опротестували в ЦК рішення Комісії відповідно до яких до УСРР приєднувалася частина Курської і Воронежської губерній. Представники ж УСРР опротестували ті рішення Комісії, якими було відхилене клопотання УСРР про приєднання до неї

іншої частини Курської і Воронежської губерній. Іншими словами – УСРР намітила свій проект врегулювання кордонів, який був задоволений лише частково, але і проти цього часткового рішення протестували представники РСФРР.

Для практичного здійснення робіт, пов'язаних з врегулюванням кордонів між УСРР, РСФРР та БСРР, постановою Президії ЦВК СРСР від 16 жовтня 1925 р. була утворена Міжреспубліканська паритетна комісія, якою керував голова комісії ЦВК СРСР з районування С. Тер-Габріелян. Членами паритетної комісії стали: від РСФРР – А. Медведєв і П. Мартинов, від УСРР – І. Конотоп і С. Федотов, від БСРР – І. Хацкевич [23, арк. 1].

У свою чергу Міжреспубліканська паритетна комісія створила приймально-здавальні комісії, до яких входили по два представники від кожної із зацікавлених республік з правом вирішального голосу. У своїй роботі ці комісії керувалися погодженими рішеннями ЦВК союзних республік і постановами Міжреспубліканської паритетної комісії. Головування в цих комісіях здійснювалося по чергово. Для розробки окремих питань ними могли створюватися підкомісії, постанови яких обов'язково мали розглядатися приймально-здавальними комісіями [24, арк. 10].

Після закінчення робіт з прийому та передання територій, приймально-здавальні комісії визначали новий державний кордон шляхом нанесення його на карту в масштабі не більше трьох верст в дюймі з наданням опису, де повинні бути перераховані всі населені пункти, як з одного, так і з іншого боку, по землекористуванню яких встановлювався державний кордон.

Приймально-здавальні комісії разом з усіма матеріалами, які надходили на розгляд міжреспубліканської Паритетної комісії, надавали також адміністративно-територіальний опис території, яка передавалася. Суперечки, що виникали у процесі роботи приймально-здавальних комісій, підлягали вирішенню в Міжреспубліканській паритетній комісії. Робота з передання територій тривала до середини 1926 р.

Несправедливість у вирішенні питання етнічної приналежності територій, ігнорування інтересів населення, що проживало в прикордонній смузі, сколихнули громадськість. Свідченням такої бурхливої реакції мас було звернення громадян та постанови загальних зборів громад, що відклалися у фондах центральних державних архівних установ Російської Федерації та України. Громади російсько-української прикордонної смуги у своїх зверненнях посилалися на декларовану радянською владою політику вільного самовизначення

аж до відокремлення й утворення самостійних держав. Мотиви на користь приєднання до України територій, які залишилися в складі РСФРР з переважаючим українським населенням, пояснювалися проведенням політики «українізації», виправленням історичних помилок у визначенні приналежності територій [25, арк. 8]. Такими територіями були частина Брянщини, Південна Курщина та Південна Воронежчина, Західна Донщина, Кубань з Чорноморщиною.

Серйозні проблеми економічного характеру виникли при розмежуванні території Донеччини. Українська сторона наполягала на приєднанні до УСРР північної частини колишньої Донецької губернії, виходячи з економічних та етнічних мотивів. Відокремлення цієї території від Донецької губернії УСРР було штучним, оскільки з включенням басейну р. Калитви відновлювався колишній Донецький повіт у своїх попередніх кордонах, з тяжінням до Дінця вниз по р. Калитві і через Мілерове пов'язувався залізницею з Донбасом. Відокремлення р. Калитви від УСРР створювало черезсмулля, що перешкоджало шлюзуванню р. Калитви [26, арк. 5].

У грудні 1926 р. був здійснений Всесоюзний перепис населення. За його даними населення Української СРР становило 29 млн. 018 тис. осіб, з яких 23 млн. 219 тис. осіб були етнічними українцями. На території РСФРР мешкало 7 млн. 874 тис. українців, з яких – понад 4 млн. 700 тис. осіб мешкали в прилеглих до кордонів УСРР територіях РСФРР [27, с. 36]. Найбільше українців проживало в Центрально-Чорноземному районі РСФРР (1 млн. 652 тис. осіб), до якого входили Курська, Воронежська і Брянська губернії, та на території Північно-Кавказького краю – 3 млн. 107 тис. українців.

У Курській губернії з загальної кількості населення у 2 млн. 906 тис. жителів, українців нараховувалося 555 тис., або 19%, причому, в окремих адміністративно-територіальних одиницях цей відсоток був значно більшим. Серед 3 млн. 308 тис. мешканців Воронежської губернії проживало 1 млн. 079 тис. українців, або 32,6% від загальної кількості населення [28, арк. 12, 14].

По Північно-Кавказькому краю з загальної кількості населення в трьох округах, що безпосередньо межували з УСРР, з числом мешканців у 1 млн. 184 тис., українців нараховувалося 469 тис., або 39,6%. Причому, з 21 району в 9 – українці становили більше 75% населення. Ознаки економічного характеру, тобто, сільське господарство, промисловість тощо, підтверджували доцільність встановлення державного кордону між УСРР і

РСФРР по межі розселення людності української національності [28, арк. 22].

Не чекаючи опублікування повних даних перепису, керівництво України з ініціативи М. Скрипника знову повернулося до проблеми українсько-російського прикордоння. В архівній справі політбюро ЦК КП(б)У зберігся протокольний запис від 21 травня 1927 р. за підписом генерального секретаря ЦК ВКП(б) Л. Кагановича: «У зв'язку з тим, що минулий Всесоюзний перепис дасть вичерпні дані, необхідно поставити питання в ЦК ВКП(б) про приєднання до України прикордонних районів з більшістю українського населення. Просити ЦК ВКП(б) утворити спеціальну комісію» [19, арк. 3]. Однак ЦК ВКП(б) з комісією не поспішав, вважаючи питання про коригування кордонів вичерпанним.

Головним для українського керівництва було аж ніяк не розширення території республіки за рахунок сусідів, а надання можливості українському населенню не розчинитися в інонаціональному середовищі. Вивчення матеріалів перепису населення робило очевидним те, що українці Північного Кавказу поступово втрачали свою мову і культуру. У Кубанській окрузі, наприклад, українцями визнали себе 915 тис. чоловік, але тільки 729 тис. заявили, що рідною мовою для них є українська [29, с. 22].

До політбюро ЦК КП(б)У та до президії ВУЦВК надходили доповідні записки від Центральної адміністративно-територіальної комісії при ВУЦВК про доцільність внесення змін в існуючий державний кордон між УСРР і РСФРР. В Україні вважали, що питання про врегулювання державних меж, внесені урядом УСРР до ЦВК СРСР, залишалися не до кінця розв'язаними. Поза межами Української СРР залишилося більше 2 млн. українців, що розташовувалися компактно на землях Курської, Воронежської губерній та Північно-Кавказького краю РСФРР. Це було наслідком того, що у свій час при встановленні державних меж поміж УСРР і РСФРР не було взято до уваги етнографічний принцип, в той час, коли питання щодо становлення кордонів розселення будь-якої національності базується перш за все на етнографії даної території.

Таким чином, провідними факторами у питанні визначення кордону між РСФРР і УСРР стали етнографічний принцип, дореволюційний адміністративно-територіальний поділ, економічна та політична доцільність. Два останні завжди бралися за основу. Пристаючи до ідеї української сторони про визначення чіткого кордону між радянськими республіками, Москва не відмовлялася від визначення лінії кордону за етнографічним

принципом. Однак населені українцями території Росія не збиралася передавати Україні, обмеживши застосування цього критерію лише на губернському рівні.

Колишні адміністративні кордони між радянськими республіками стали в нових реаліях міждержавними кордонами. Останнім часом в

російсько-українських відносинах виникає багато протиріч, серед яких, зокрема, територіальні претензії. Корінь цих проблем ховається в історичному минулому. Фактично і станом на сьогодні етнічні кордони українського народу не співпадають з адміністративними кордонами України.

Джерела та література

1. Кабузан В.М. Украинцы в мире: динамика численности и расселения. 20-е годы XVIII века – 1989 год: формирование этнических и политических границ украинского этноса / В.М. Кабузан. – М.: Наука, 2006. – 658 с.
2. Білик Б. Як встановлювали кордони України в 1918–1928 рр. / Б. Білик // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2005. – № 5. – С. 102–108.
3. Бикова Т.Б. Створення Кримської АСРР (1917–1921 рр.) / Е.Б. Бикова. – К., 2011. – 247 с.
4. Борысенко Е. Украина и Россия: спор о границах в 1920-е годы / Е. Борысенко // Регионы и границы Украины в исторической ретроспективе. – М.: Институт славяноведения РАН, 2005. – С. 205–238.
5. Боєчко В.Д. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан / В.Д. Боєчко, О.І. Ганжа, Б.І. Захарчук. – К.: «Основи»; Інститут державного управління та місцевого самоврядування при Кабінеті Міністрів України, 1994. – 168 с.
6. Верменич Я.В. Донбас у контексті теорій порубіжжя: соціогуманітарний аналіз / Я.В. Верменич // Український історичний журнал. – 2015. – Вип. 1. – (№520). – С. 108 – 134.
7. Дмитрієнко М. Д. Зміни в адміністративно-територіальному устрої України в 1919–1920 рр. / М.Д. Дмитрієнко // Український історичний журнал. – 2004. – № 1. – С. 43–52.
8. Дністрянський М. С. Кордони України. Територіально-адміністративний устрій. – Львів: Світ, 1992. – 144 с.
9. Єфіменко Г. Формування кордону між УСРР та РСФРР в 1917–1928 рр.: <http://www.ostrovok.lg.ua/statti/chernaya-voda/gennadiy-iefimenko-formuvannya-kordonu-mizh-usrr-ta-rsfrr-v-1917-1928-rr>.
10. Кузьменко В. Б. До історії формування Північно-Східного та Східного кордонів України (1917–1925 рр.) / В.Б. Кузьменко // Університетські наукові записки. – 2005. – № 4. – С. 26–30.
11. Сергійчук Володимир. Етнічні межі і державний кордон України. Вид. 3-є, доповнене / В. Сергійчук. – К.: ПП Сергійчук М.І., 2008. – 560 с.
12. Історія державної служби в Україні. У 5-ти томах. – К.: Ніка-Центр, 2009. – Т. 2. – 512 с.
13. Державний архів Російської Федерації (далі – ДАРФ). – Ф. 5677. – Оп. 1. – Спр. 9. – 11 арк.
14. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВОУ). – Оп. 2. – Спр. 2630. – 317 арк.
15. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1813. – 112 арк.
16. ЦДАВОУ. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 1807. – 71 арк.
17. ЦДАВОУ. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 1710. – 99 арк.
18. ЦДАВОУ. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 1800. – 13 арк.
19. ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп. 20. – Спр. 490. – 187 арк.
20. ЦДАВОУ. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 3256. – 147 арк.
21. ЦДАВОУ. – Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 1953. – 107 арк.
22. ЦДАВОУ. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 1808. – 139 арк.
23. ЦДАВОУ. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 3142. – 69 арк.
24. ЦДАВОУ. – Ф. 1. – Оп. 3. – Спр. 619. – 74 арк.
25. ЦДАВОУ. – Ф. 1. – Оп. 3. – Спр. 621. – 162 арк.
26. ДАРФ. – Ф. Р-5677. – Оп. 3. – Спр. 85. – 18 арк.
27. Андреев Е. М. Население Советского Союза: 1922–1991. – М.: Наука, 1993. – 143 с.
28. ЦДАВОУ. – Ф.1. – Оп. 2. – Спр. 2918. – 50 арк.
29. Кузьменко В. Б. Правове регулювання міжнаціональних відносин в радянській Україні у 1917–1939 рр.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юридичних наук: спец. 12.00.01 – «Теорія і історія держави і права; історія політичних і правових вчень». – Київ, 2010. – 40 с.